

Sushko S. Environmental Consciousness as a Factor for the Formulation and Basis of Modern Policy Development

The review article reveals the diversity of scientific approaches and definitions of the concept of "environmental consciousness". The interdisciplinary nature of the problem is emphasized. The political science content of the phenomenon and the connection of the category with other established political science concepts are characterized. It is emphasized that, depending on the nature of modern science, different types, specific features and acts of the environmental consciousness are also distinguished, and at the same time require separate study. The definition of environmental consciousness as a factor for the formulation and the basis of modern policy development is offered; as a specific part of political consciousness that indirectly reflects the political life of society in its interdependence with the current ecological situation and environmental challenges; as a set of values, benchmarks, people's attitudes toward nature that determine the nature of their political behavior, understanding of political-power relations, and the ability to reconcile often conflicting interests and needs in politics.

Keywords: environmental consciousness, politics, political consciousness, environmental behavior, environmental strike, environmental values in politics.

УДК 32:008]:316.3-004.922

Тоцицький М. С.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються особливості політичної культури трансформаційного суспільства. Відзначається, що Україна сьогодні справедливо класифікується як суспільство перехідного типу, тобто трансформаційне суспільство. Ця ситуація позначається на всіх політичних явищах і процесах, що відбуваються. Не є виключенням і демократична політична культура, яка формується як здатність владних структур і більшості громадян до конструктивного політичного мислення та дії. Особливості політичної культури трансформаційного суспільства, зокрема у порівнянні з політичною культурою суспільств сталого розвитку, проаналізовані на основі найновіших політологічних розвідок та досвіду провідних країн. Цій тематиці – у фокусі та взаємозв'язку політичних, соціальних, психологічних, культурних, економічних змін – приділяється першочергова увага. Розглядається політична культура трансформаційного суспільства, яке обрало демократичний вектор розвитку, але переживає зовнішню агресію, перманентні кризи, соціально-економічну нестабільність. Для порівняння характеристик політичної культури обрано розвинені демократичні країни та ті, які знаходяться у процесі демократичного транзиту.

Ключові поняття: людина, політика, культура, виховання, політична культура, трансформаційне суспільство.

У сучасному політологічному дослідженні спеціально актуалізувати проблематику політичної культури не доводиться, адже особливо в умовах трансформаційного суспільства на якості та динаміці політичного життя відчутно позначаються такі риси політичної культури як фрагментарність, різновекторність, поєднання традиційного з модерним, відсутність усталених демократичних традицій, орієнтація скоріше на лідерів, ніж на програми партій та їх ідеології, сильні авторитарні тенденції у суспільно-політичній свідомості, анархізм, емоційні та нераціональні мотиви політичного вибору тощо. Водночас структура політичної культури є специфічним поєднанням форм, рівнів, принципів, суб'єктів та інших елементів цього явища. Структура політичної культури знаходиться у діалектичній єдності з її сутністю. Зокрема до структурних елементів політичної культури, що відображають її сутнісні характеристики фахівці зараховують політичні орієнтації, ідеали, погляди, знання, почуття, переконання та навички, а також політичні норми, традиції, мову,

звичаї, символи, стереотипи політичного життя й політичної поведінки тощо. Усі ці складові потребують постійного вивчення.

До проблем політичної культури звертається ряд українських науковців, зокрема й політологів: В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Галактіонова, Л. Кияшко, В. Кривошеїн, М. Логунова, О. Масловська, О. Новакова, М. Остапенко, В. Ясинська, М. Хилько та багато інших. Огляд наукових джерел дозволяє серед рис трансформаційного суспільства виокремити певні чинники, які визначають і формують відповідну політико-культурну модель адаптації людини і суспільства до його умов: незадоволення динамікою демократичних змін, ігноруванням прав людини (причому обумовлене як власною поведінкою, так і об'єктивною неспроможністю захистити свої права); викривлене розуміння свободи як однієї із визначальних демократичних цінностей, розуміння її як можливості недотримуватися норм і правил суспільного життя, що може викликати певне її зміцнення у свідомості людей; «кризові» прояви свідомості, зокрема тотальна зневіра, абсентеїзм, апатія, відокремлення від громади; умовами формування такої свідомості є: психологічні проблеми, особливості поведінки, результати професійної діяльності, соціально-економічні проблеми, зміни традиційних соціокультурних форм, інститутів, норм, правил, проблема ідентичності, відчуження; байдужість до принципів та цінностей демократії, несформованість потреб і вмій реалізувати та захищати права і свободи, відсутність подібних традицій чи негативний досвід боротьби за них; фетишизація образів, крайнощі в політичних оцінках, абстрактні й сумнівні авторитети, коли предмети та речі стають не інструментом для існування людини, а людина стає інструментом для них; коли вони (предмети, речі) домінують над її волею; певне ототожнення людини з річчю, коли людина втрачає віру в сутнісні свої сили, що надають їй існуванню смисл, свободу, основу для самореалізації, творчої праці; знецінення духовних цінностей людяності, чесності, милосердя, гідності людини, справедливості; культивування користі як головного критерію оцінки усіх суспільних явищ, що певним чином обмежує вагу цінностей, перерахованих вище; швидка зміна пріоритетів, політичних переконань, орієнтацій, вподобань; поширення цинічних тез, популізму, знецінення моральних основ політики [1, с. 89]. Нам йдеться про узагальнення результатів цих досліджень та їх переосмислення у сучасних умовах, тобто *метою цієї статті* вбачаємо подальший розвиток теорії перехідного суспільства, зокрема через осмислення ключових особливостей політичної культури у сучасній Україні.

У стабільних демократичних суспільствах політична культура характеризується сталими демократичними традиціями, чітким дотриманням писаних та неписаних правил й процедур, раціональною схемою політичного вибору, наявністю моральної та правової відповідальності політиків за свої дії, більш розвиненими громадянськими якостями у суб'єктів суспільних відносин тощо. Можна стверджувати, що якість політичної культури трансформаційного суспільства напряму залежить від ступеня впровадження демократичних реформ, сприйняття демократичних стандартів, притаманних сталим суспільствам.

Даному аспекту проблеми присвячене дослідження В. Ясинської, в якому окреслено трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму. Зокрема авторкою встановлено зв'язок між політичною культурою та політичним режимом. На основі порівняльного аналізу процесів трансформації тоталітарних і авторитарних режимів у демократичні нею визначено основні напрями, етапи й особливості демократичної трансформації політичної культури [2]. Вочевидь, відмінності політичної культури сталих та трансформаційних суспільств визначаються ступенем розвитку суб'єктів громадянського суспільства, економічною та духовною ситуацією у конкретній країні, наявністю політичної волі у еліті для здійснення демократичних перетворень, характером зовнішнього впливу на внутрішні процеси тощо.

Продовжуючи вищеозначену логіку та спираючись на наукову розвідку І. Галактіонової, доречним буде класифікувати фактори формування або трансформування політичної культури як у сталих, так і у перехідних суспільствах. Так, на її думку, можна виокремити внутрішні (вплив найближчого оточення; тип того місця, де людина мешкає

постійно; особливості психології людини) та зовнішні (ЗМІ; офіційна ідеологія; державний лад; тип економічних відносин; освіта; національна культура; державна молодіжна політика; громадянська освіта) фактори існування політичної культури [3].

Отже, відмінності політичної культури у сталих та трансформаційних суспільствах обумовлені тим, наскільки розвинені вищеразглянуті чинники. Від їх якісних параметрів залежить ступінь відкритості, демократичності, толерантності, плюралістичності, аксіологічної спрямованості політичної культури у конкретному суспільстві.

На переконання І. Держко та І. Парубчака, основними напрямками демократичної трансформації є: становлення демократичного типу політичної свідомості, політичної поведінки на демократичних засадах, демократичної культури функціонування управлінських інститутів. На етапі утвердження демократії зростає значення мас. Утвердження демократії, отримання її інститутами необхідної стійкості можливе лише при залученні більшої частини суспільства до цінностей демократії, тобто усвідомлення її як найбільш досконалої форми державного устрою. Формуванню ж політичної культури демократичного типу перешкоджає нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, слабкість політичних партій, низький рівень свободи слова [4, с. 203].

Відомо, що у трансформаційних та сталих суспільствах демократичного ґатунку партії та їхні лідери шукають підтримки з боку виборців. У перехідних соціумах при недостатньому рівні розвитку політичної культури суб'єкти політичного процесу можуть нехтувати моральними (навіть правовими) нормами, що відповідно є недопустимим у розвинених демократичних країнах. У сталих суспільствах політична культура суб'єктів набуває рис автономності, ціннісної визначеності.

Як зазначає М. Логунова, перехід від недемократичної політичної культури до демократичної – це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції у політиці. Лідери і партії шукають підтримку у громадян, бо настрої виборців, їх вибір прямо впливають на формування уряду. Для розвинених демократичних держав характерною є невисока політична активність населення, яка, як правило, обмежується участю у виборах та інститутах громадянського суспільства [5, с. 325].

Одним з лакмусових папірців розрізнення політичної культури сталого й перехідного суспільств є розуміння ролі політичної опозиції у суспільно-політичному житті країни. Якщо у розвинених демократіях опозиція є конструктивним опонентом влади, який пропонує альтернативні проекти вирішення суспільних проблем, то у трансформаційних суспільствах опозиція може сприйматися лише як конкурент у боротьбі за владу, діяльність якої треба обмежувати різноманітними засобами. Політична культура демократичних країн передбачає збереження поля діяльності опозиції, гарантування їй певних прав та свобод. В той же час у трансформаційних суспільствах рівень політичної культури еліти не завжди передбачає належну повагу до політичної опозиції як необхідного елемента суспільного прогресу.

Фахівці зазначають, що в рамках сучасного політико-культурного підходу на опозицію покладається низка важливих завдань: спрямування існуючого в суспільстві невдоволення владою в демократичні, цивілізовані, легітимні форми замість ірраціональних, руйнівних дій; внесення альтернативи офіційній політиці; формулювання, висловлення та узагальнення інтересів соціальних груп, що залишилися поза увагою уряду; організована критика владних інститутів; здійснення контролю над діяльністю влади; підвищення ефективності політичної діяльності та ступеню легітимності влади, стимулювання останньої до самооновлення, сприяння формуванню політичної еліти. Ці та ряд інших функцій актуалізують питання політичної відповідальної опозиції перед суспільством, її духовно-моральної зрілості, професійної компетенції тощо. Йдеться про культуру політичної опозиції, ту суб'єктивну сферу, яка лежить в основі політичної діяльності опозиційних політичних сил [6, с. 86-87].

Політична культура сталого суспільства сформована протягом тривалого часу й опосередкована розвитком громадянського суспільства, правової держави тощо. Відповідно

у перехідних суспільствах вищезначені інституції знаходяться у зародковому стані, що негативно впливає на становлення політичної культури демократичного гатунку.

Ми погоджуємося з вченими, які підкреслюють цінність демократичної політичної культури та пов'язують її з громадянським суспільством, у межах якого можливий суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил; демократичний управлінський стиль; реалізація права громадян об'єднуватись, впливати через існуючу в суспільстві правову модель на діяльність органів влади тощо [7, с. 14].

Необхідно зазначити, що еволюція політичної культури у трансформаційному суспільстві є циклічною і має розглядатися конкретно-історично. У перехідних суспільствах, як правило, певний час зберігаються риси попередніх суспільних систем. Так, попри те, що політичний режим СРСР безпосередньо перед здобуттям Україною незалежності не можна класифікувати як чистий тип тоталітаризму (доцільним є використання поняття комуністичного авторитаризму), риси політичної культури громадян, сформованої раніше, свідчили про збереження переважної кількості особливостей тоталітарної культури. До них автори відносять, насамперед, такі як ксенофобія, патерналізм, намагання делегувати максимальну кількість повноважень владним структурам, конформізм, знеособлення, політична пасивність у поєднанні з дотриманням вимоги активної політичної участі тощо [8, с. 35].

Дослідження Д. Патнама засвідчили про можливість досягнення суттєвих змін у політичній культурі протягом нетривалого часу. Так, за 20 років (1970-80-ті рр.) істотно змінилася політична культура італійської регіональної еліти – ідеологічна непримиренність поступилася усвідомленню високої вартості компромісу та практичних умінь, відбулася зміна спрямованості від ідеологічного конфлікту до співпраці, від екстремізму до поміркованості, від догматизму до толерантності, від абстрактної доктрини до практичного урядування, від висловлення інтересів до їх поєднання, від радикальної соціальної реформи до «доброго врядування». Члени рад, констатує Д. Патнам, уже визначили свою роль не стільки як «уважних до», скільки як «відповідальних за» [9, с. 50, 52].

Таким чином, порівнюючи політичну культуру сталого та трансформаційного суспільств варто послуговуватися низкою критеріїв: ступінь відкритості політичних процесів, плюралістичність ідей та поглядів, рівень активності суб'єктів суспільно-політичних процесів, сприйняття та несприйняття суспільною думкою певних політичних практик, загальний рівень демократизації суспільства тощо. Разом з тим, порівняння політичної культури трансформаційних та стабільних суспільств набуває більшої чіткості та глибини з визначенням конкретних об'єктів співставлення, що дозволяє враховувати історичні, цивілізаційні, ментально-культурні аспекти розвитку конкретних країн.

Загалом ми характеризуємо політичну культуру стабільного суспільства як демократичну за своїм характером, а політичну культуру трансформаційного суспільства як таку, що набуває ознак демократичності.

Фахівці стверджують, що демократична політична культура передбачає наявність у суспільстві, у свідомості та поведінці індивідумів таких політико-культурологічних принципів, як толерантність, плюралізм, компроміс і консенсус. Так, демократичну політичну культуру характеризує повага до законів та інститутів влади існуючої системи, шанобливе ставлення до розбіжностей, переконання й цивілізовані методи знаходження компромісів [10, с. 124].

Натомість політична культура трансформаційного суспільства характеризується ціннісною амбівалентністю, наявністю суперечливих тенденцій та поглядів у політичній свідомості громадян, відсутністю усталених демократичних традицій взаємодії населення з владою, завищеними очікуваннями від держави (патерналізм), недостатнім знанням своїх прав та обов'язків у новому форматі суспільних відносин тощо.

Уточнюючи вищенаведені теоретичні роздуми на конкретному прикладі, надамо загальну характеристику української політичної культури першої чверті XXI ст.

Необхідно зазначити, що специфіка політичної культури переважно обумовлюється розмаїттям чинників, які впливають на її формування. На думку В. Литвина, стан політичної культури в суспільстві залежить від багатьох параметрів: ментальності, закоріненості демократичної традиції, системи управління, стану громадянського суспільства [11, с. 3].

Вочевидь, який би тип політичної культури ми не намагалися сформувати, не можливо ігнорувати ментальну матрицю буття певного народу. Так, з точки зору Н. Тархової, українській ментальності притаманні такі системотворчі ознаки: інтровертивність вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності; кордоцентричність, що виявляється у сентименталізмі, чутливості, яскравій обрядовості; перевага емоційно-чуттєвого над волею та інтелектом, морального буття – над інтелектуальним відносно екзистенціального значення; анархічний індивідуалізм; меншовартість як специфічний тип самооцінювання. Комплекс меншовартості породжує комплекс образи, несталості, недостачі виразної мети, прямування до вибору нового, переваги особистості над громадянством [12, с. 54]. Вищеозначені риси української ментальності знаходять свій прояв у існуючих зразках політичної культури українського суспільства, обумовлюють психологічну реакцію громадян на різноманітні події суспільно-політичного життя.

У своїх працях Б. Цимбалістий узагальнює історичні чинники, що вплинули на розвиток вітчизняної політичної культури: багатовікова бездержавність, тобто відсутність нагоди здобувати досвід влади, бути нарівні у стосунках з іншими народами й почуватися господарем на своїй землі; розчленування української території та включення її частин у різні держави з різними культурами, політичними системами, що призвело до психологічного, побутового, політичного відчуження; багатократна денаціоналізація провідної верстви України. Так, у XVI-XVII ст. наша боярська та шляхетська верстви спольщилися. У XVIII-XIX ст. нащадки козацьких старших зросійщилися. У XX ст. пролетарська провідна верства була знищена або здебільшого пішла на службу інтересів радянсько-російської імперії [13, с. 78].

Характеризуючи українську політичну культуру на сучасному етапі вітчизняного державотворення, Л. Кияшко підкреслює, що українське суспільство прагне сформувати активістську (громадянську) політичну культуру, найбільш характерну для демократичних політичних систем, що сприяє їхньому функціонуванню та розвитку. Формування такої культури може ускладнюватися наявністю в межах країни різних субкультур. За ступенем узгодженості їхньої взаємодії у межах тієї або іншої країни виділяють інтегровану і фрагментарну політичні субкультури. Політичну культуру українського суспільства можна назвати фрагментарною, оскільки вона на цьому етапі розвитку відповідає таким характеристикам як розбіжності громадян в питаннях розуміння влади, політичного устрою суспільства, соціальна дезінтегрованість, брак довіри між окремими групами, нелояльне ставлення до державних структур, висока міра конфліктності, застосування насильства, нестабільність урядів [14, с. 298].

На переконання фахівців, на формування активістської (громадянської) політичної культури негативно впливають традиційні стереотипи, які посилюють суперечності становлення нової української політичної культури. До таких стереотипів можна віднести:

– традицію панполітизму, тобто помилкову настанову на те, що політична доцільність має незаперечний пріоритет над законами, над підставами економічної ефективності і соціально-культурними критеріями розвитку суспільства;

– консервативно статичну традицію, тобто підтримку українцями сильної державної влади. У масовій свідомості держава ототожнювалася з інтересами всього суспільства, тоді як політичні партії, союзи, рухи – з його приватними інтересами. Відповідно в суспільстві історично переважала орієнтація на такі цінності як слухняність, обов'язок, а не властиві демократизмові свободу, права особистості, опозиційність;

– традицію політичної інертності, яка тісно пов'язана з попередньою. Виключність населення із сфери ухвалення державно-політичних рішень, обмеженість можливостей

публічної політики сформували в населення політичну апатію. Приватні справи сприймаються як значно важливіші від активної участі в політичному житті;

– традицію «політичного ідеалізму», тобто такий стиль політичного мислення, коли політичні, економічні та соціальні процеси вимірюються деякими ідеальними схемами, без урахування їхнього реального змісту й результату;

– традицію безконфліктності, що суперечить поширеному в демократичних суспільствах погляду на необхідність локальних і регульованих конфліктів як засобу виявлення та узгодження різних інтересів у суспільстві. Гармонія в політиці уявляється ідеалом, а наявність розбіжностей, суперечностей і конфліктів – ознакою слабкості. При цьому основою гармонії скоріш за все вважається одноманітність, а не компроміс;

– традицію маргінальності, фрагментарності в політико-культурному житті України, коли існують різні субкультури, навіть із протилежними ціннісними орієнтаціями. Повільні темпи національно-культурної самоідентифікації населення, поширення месіанізму та альтруїзму ускладнюють і так дуже суперечливі процеси раціоналізації у розбудові української держави [15, с. 255-256].

Безсумнівно політична культура сучасного українського суспільства визначається до певної міри рівнем розвитку цього феномену у владній еліті. А. Бобрук стверджує, що характерні ознаки політичної культури нашої еліти яскраво ілюструє її діяльність: корумпованість, постійні (ре)приватизаційні процеси, які дестабілізують поживлення економічного розвитку держави, неконкурентоспроможний бізнес, надмірна бюрократизація, зазіхання на стратегічно важливі сфери впливу без відповідного професійного підґрунтя, використання застарілих PR-технологій, «лукавий артистизм», безкомпромісність, яка дестабілізує роботу владних структур і характеризує низький рівень дипломатичної гнучкості, розбіжність передвиборчих обіцянок та «реальних дій» та ін. Усій українській еліті зараз передусім бракує державницької відповідальності за свої практичні дії і політичної культури [16, с. 178].

Науковці, характеризуючи владну політичну еліту України, називають такі її основні негативні риси, які безумовно відображають рівень розвитку її політичної культури:

1) дихотомічність, що виявляється у поділі всього політичного поля на своїх прихильників і супротивників, де існують лише правильна і хибні точки зору;

2) конфронтаційність, що припускає виключення компромісів, толерантності як таких із політичного життя як еліти, так і соціуму в цілому;

3) суперечність між належним і суцям, що виявляється у зовнішній декларативності національних інтересів України і практичній роботі стосовно розв'язання особистих меркантильних проблем. Це також правовий нігілізм для еліти і декларації правового ідеалізму для всього народу;

4) клієнтелізм, коли система взаємин у владних структурах будується на основі особистої відданості і відповідно закріплюється в нормативно-правових актах, таких як, наприклад, «закриті списки»;

5) міфотворчість, коли та або інша володарююча еліта створює черговий міф для народних мас [17, с. 143]

Разом з тим, у політичній культурі українського соціуму відбуваються певні позитивні зсуви, обумовлені загальною демократизацією суспільного життя, усвідомленням громадянами необхідності боротьби за свої права, проголошеним європейським вибором.

Прагнення України інтегруватися до Європи неминує передбачає зміни у системі цінностей та політичних орієнтацій наших співгромадян. На думку М. Мілова, європейський вибір – це не стільки приєднання до європейських структур, а болше поступове та неминує засвоєння нових правил життя, «щеплення» західних зразків у національну матрицю. Тому важливою проблемою суспільств, які трансформуються, залишається культурологічний аспект. Відома теза, що посткомуністичні суспільства – це розколоті суспільства, які «модернізуються навздогін» (процес тривалий і без будь-яких гарантій). Звідси одна з парадоксальних особливостей посткомуністичної трансформації, коли перехід відбувається

без наявності відповідних культурологічних передумов [18, с. 96]. Посткомуністична динаміка тут особливо виразна та, як слушно зазначає О. Волянук, позначається на усіх сферах суспільно-політичного життя. При цьому окремої уваги заслуговує здатність громади зберігати і передавати соціально-значимі смисли, цінності, орієнтири. У цьому сенсі, пам'ять демократичного суспільства динамічна й відкрита до діалогу, натомість окремі перехідні політичні режими досі переживають реабілітацію раніше заборонених історичних тем, але при цьому характеризуються неготовністю громадян до прийняття і критичного осмислення минулого, як і відповідних цінностей та переконань [19].

Можна констатувати, що Помаранчева Революція та Революція Гідності стали знаковими подіями у демократизації та трансформації політичної культури українства.

Найбільш помітними, з точки зору фахівців, є зміни в ціннісних орієнтаціях та настроях українців, про що свідчить політична поведінка, політична активність, зокрема. У попередні роки політична активність переважної більшості українців «обмежувалася участю у виборчих процесах і була майже непомітною у діяльності громадських організацій, політичних партій, або масових політичних заходах» [20, с. 125].

Натомість у подіях Революції Гідності спостерігалася масова участь українських громадян у мітингах, демонстраціях інших акціях. Відмова влади від угоди про Асоціацію з ЄС викликала сплеск активності в підтримку стратегії європейської інтеграції України. Революція гідності прибрала проросійську, антидемократичну верхівку влади, що є свідченням орієнтації українців на інтеграцію у цивілізований світ, який побудований на демократичних засадах [21, с. 108].

Як справедливо зауважує О. Новакова, глибина та потужність масових виступів на Майдані зимою 2013- 2014 рр. визначалася, передусім, ціннісним зламом, втратою будь-яких правових можливостей захисту громадянських прав та свобод. Українці почали відчувати небезпеку існування у власній країні, яка формувалася під впливом системних загроз з боку влади. У соціально-економічній сфері такі загрози мали вигляд корупційного тиску з боку органів держави, унеможливлення будь яких форм автономності громадян та самостійної організації соціального простору. Водночас сходили нанівець формально декларовані державою послуги із соціального та медичного забезпечення, освіти, охорони правопорядку [22, с. 197].

Отже, для потужних змін у політичній культурі українського соціуму першої чверті XXI ст. мали спрацювати декілька чинників – духовно-ціннісний, соціально-економічний, політико-правовий.

Продовжуючи вищеозначену логіку, науковці зазначають, що остання революція – Революція Гідності – показала лише бажання соціально активної частини населення до змін, вона висвітила ті сфери, що потребують змін негайно, але, на жаль, не змогла привести на політичну арену нових лідерів. У сучасних умовах становлення незалежної Української держави назріла необхідність оновлення політико-правової культури населення, її трансформації з перехідної у демократичну [23, с. 29-30].

На думку В. Кривошеїна, поступово відроджуються традиційні риси української національної культури – народоправство, толерантність, ліберальне ставлення до держави (державна для людини й нації, а не людина й нація для держави). Одночасно спостерігаються прояви еґо- і громадоцентризму, які притаманні українській ментальності. За цивілізаційно-культурними ознаками сучасній Україні загалом притаманна прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, хоча помітну роль у політичному житті народу відіграють риси ментальності й культури, що властиві Східній цивілізації. Імперський та радянський періоди історії України обумовили відповідне ставлення до держави (етатизм та патерналізм), її глави (установка на харизматичного лідера), політичних прав і свобод особистості (підданство, общинність), системи влади (авторитаризм), ролі церкви в політичному житті суспільства (підпорядкованість церкви державі) [24, с. 46].

Підводячи підсумки в цілому, варто зазначити, що поняття «політична культура» знайшло своє відображення як у західній, так і у вітчизняній науковій думці. Його розуміння

обумовлено базовими методологічними константами, взятими за основу. Політична культура відображає культуру-історичний та соціально-політичний розвиток певного народу.

Отже, українська політична культура першої чверті ХХІ ст. є багатогранною за формами свого прояву та плюралістичною. Разом з тим, можна констатувати, що в Україні поступово формується активістський тип політичної культури та відбувається сприйняття громадянами європейських політико-культурних цінностей.

Розмірковуючи над типологією політичних культур, визначаючи їх відмінності у сучасних умовах, науковці здійснюють порівняльний аналіз політичних культур стабільного (сталого) і трансформаційного суспільств, в першу чергу для того, щоб зрозуміти вектор розвитку останнього, політико-культурні тенденції його перетворень. Здійснений аналіз свідчить, що якщо стабільні демократичні суспільства демонструють такі риси політичної культури як сталість традицій, чітке дотриманням правил, наявність моральної та правової відповідальності політиків за свої дії, розвиненість громадянських якостей, то для трансформаційного суспільства характерні фрагментарність, надмірна емоційність, різноспрямованість, нераціональність політичного вибору, відсутність і сталих демократичних традицій, і стратегічних візій, і політичних програм чи ідеологій, орієнтованість на авторитарні позиції, сильних, популістичних та яскравих лідерів тощо. Характеризуючи українську політичну культуру першої чверті ХХІ ст., можна погодитись з думкою фахівців про те, що вона тяжіє до активістського типу при наявності елементів підданської. Водночас демократизація суспільного життя та європейський вибір України призвели до нового погляду українців на такі важливі для політики цінності як свобода, справедливість, рівність, відповідальність, толерантність.

Використана література:

1. Береза В. О. Ціннісно-нормативний вимір політичної соціалізації особистості в умовах трансформаційного суспільств // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 20. С. 88-93.
2. Ясинська В. С. Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. К., 2004. 186 с.
3. Галактіонова І. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України, 90-ті роки ХХ ст. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Polit/2001_19/13_galaktionova_iv.pdf
4. Держко І, Парубчак І. Трансформація політичної культури суспільства в умовах демократичного державотворення // ПУТП. № 3 (15). 2013. С. 198-204.
5. Логунова М. М. Політична культура – впливовий інструмент формування громадянського суспільства в Україні // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні. К. : Вид-во УАДУ, 2001. Т. 3. С. 323-327.
6. Масловська О. М. «Культура політичної опозиції» в системі категорій вітчизняної політичної науки // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2011. Вип. 6. С. 85-90.
7. Держко І. З. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми // Грані. 2015. № 1. С. 11-16.
8. Чабанна М. В. Політична культура тоталітарного суспільства // Наукові записки. Політичні науки. 2008. Том 82. С. 34-39.
9. Патнам Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Р. Й. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії; пер. з англ. В. Ющенко. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 302 с.
10. Пробийголова Н. В. Основні напрямки розвитку демократичної політичної культури в Україні // Політологічні записки. 2013. № 2. С. 121-128.

11. Литвин В. Політична культура українського суспільства: традиції та сучасність // Столичные новости. 2002. 19–25 марта (№ 10). С. 3.
12. Тархова Н. Вплив національного менталітету на формування політичної культури // Нова політика. 2002. № 9. С. 52-54.
13. Цимбалістий Б. Політична культура українців // Сучасність. 1994. № 4. С.70-95.
14. Кияшко Л. О. Динаміка політичної свідомості студентської молоді на шляху від транзитивного до громадянського суспільства в Україні // Проблеми політичної психології. 2015. Вип. 2. С. 294-305.
15. Тархова Н. Традиції української політичної культури // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: матеріали VII всеукраїнської науково-практичної конференції, 29-31 березня 2006 р.: в 3т. Т. 1. К.: НАУ, 2006. С. 254-256.
16. Бобрук А. Мімікрія як деструктивний чинник політичної культури українського суспільства // Studia politologica Ucraino-Polona. 2014. Вип. 4. С. 174-182.
17. Требін М. П. Політична культура сучасної владної еліти України // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 4. С. 137-145.
18. Мілова М. І. Політична культура посткомуністичних країн як чинник входження «в Європу»: український та болгарський досвід // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2006. Вип. 25. С. 95-102.
19. Волянчук О. Посткомуністична динаміка суспільної пам'яті: політологічний аналіз. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2010. Вип.16(885). С. 186-191.
20. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей // Політичний менеджмент. 2007. № 1. С. 115-126.
21. Ревенко Н. Г. Політична свідомість та політична практика українського суспільства: взаємозв'язки та впливи // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2015. № 2С. 104-115.
22. Новакова О. Формування нової ідеології політичної участі українців // Studia politologica Ucraino-Polona. 2015. Вип. 5. С. 194-200.
23. Мінькович-Слободяник О. В. Правова і політична культура в умовах політико-правової трансформації суспільства // Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 28-31.
24. Кривошеїн В. В. Вплив «революції гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2016. № 2. С. 37-58.

Tochitsky M. Peculiarities of Political Culture of the Transformation Society

The peculiarities of the political culture of a transformational society are analyzed. It is noted that Ukraine today is justly classified as a transitional society, that is, a transformational society. This situation affects all political phenomena and processes that are taking place. The democratic political culture, which is shaped as the ability of the power structures and the majority of citizens to constructive political thinking and action, is no exception. The features of the political culture of a transformational society, in particular in comparison with the political culture of sustainable development societies, have been analyzed on the basis of the latest political science and experience of the leading countries. This focuses on the interconnection of political, social, psychological, cultural, economic changes. It examines the political culture of a transformational society that has chosen a democratic vector of development but is experiencing external aggression, permanent crises, and socio-economic instability. Developed democratic countries and those in the process of democratic transit have been selected to compare the characteristics of political culture.

Key concepts: human, politics, culture, education, political culture, transformational society.